

УДК: 321.7:329
Примљено: 15. новембра 2009.
Прихваћено: 10. децембра 2009.
Оригинални научни рад

Српска политичка мисао
број 4/2009.
год. 16. vol. 26.
стр. 45-76.

Драган Ж. Марковић

Институт за политичке студије, Београд

ПЛАНЕТАРНЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ ДЕМОКРАТИЗАЦИЈЕ

Сажетак

Основни циљ рада је да аргументовано докаже да је представничка демократија заснована на партократији постала кочница друштвеног развоја и да даљи развој може ићи само у правцу растакања државно-партијске владавине у непосредну власт народа и прерастању представничког парламентаризма у систем непосредне демократије. Императивни мандат политичких странака, на којем се заснива представничка демократија, морао би у свим парламентима бити замењен императивним мандатом грађана, чије би ставове њихови изасланици морали заступати као своје сопствене. А да би се ставови грађана и њихових изасланика подударали, избор би морао падати на оне посланичке кандидате који најдоследније изражавају интересе и опредељења већине грађана. Закључује се да је универзална примена општег модела непосредне демократије неизоставни услов демократског јединства планетарне заједнице, које подразумева пуну слободу демократског организовања и управљања и непосредно учешће свих заинтересованих грађана у доношењу за све обавезујућих одлука. Космополитској демократији неопходне су националне демократије на које се ослања, јер демократска космополитска заједница може бити само слободна асоцијација демократски организованих локалних и националних заједница. У анализи је коришћен теоријски заснован научни метод као и релевантна научна литература.

Кључне речи: демократизација; политичке партије; политичке институције.

Реч *демократија* склована је од грчких речи *demos* (народ) и *kratos* (владати) да би означила *власт народа*. Социолошко-гносеолошко значење је, међутим, амбивалентно, и то у распону од буквалне власти народа до власти без народа, иза чега стоје интересне, идеолошке и спознајне разлике и искључивости. Обезвлашћене класе нагињу апсолутизацији непосредне или изворне, а повлашћене апсолутизацији посредне или представничке демократије, па се и њихови идеолози приклањају апсолутизацији једног или другог значења. Али разликују се међусобно и идеолошки непристрасни теоретичари зависно од приступа у сагледавању друштвених појава, при чему позитивисти одсликавају постојеће стање, а дијалектичари улазе у друштвене противуречности и њихову дијалектику. И док се идеолошка и позитивистичка значења мењају са сваком променом друштвеног стања, дијалектичко значење је релативно трајно јер укључује друштвене промене.

Из поменутих разлика проистичу и различите дефиниције демократије, у чијој је основи власт народа или власт без народа. Ако обе полазе од народа, прва одговара обезвлашћеној већини, а друга повлашћеној мањини. „У модерној политичкој науци доста је често поистовећивање демократије са владавином изабраних елита“, што је „врло далеко од изворног демократског идеала“ пошто је њиме „владавина народа лишена сваке стварне садржине“. Насупрот томе је дефиниција по којој „демократија обично значи владавину народа у којој цео народ, односно сви грађани имају једнаку могућност да учествују у овој владавини“, и „што претпоставља стварно учешће већине људи у одлучивању о властитој судбини и доношењу одлука од општег значаја“.¹⁾

Притом се и апсолутизују сопствена гледишта до потпуног искључења супротних могућности, па се тврди да ако нема непосредне демократије, онда нема никакве, или насупрот томе, да је непосредна демократија неостварива, а представничка једино могућа. Ђовани Сартори, на пример, тврди да је „демократија одлучивање већином (у одређеним границама), па ако такав метод решавања конфликта није опште прихваћен, онда демократије нема“.²⁾ Москва, међутим, „сасвим јасно сугерише да су демократски идеали недостижни“³⁾, Робеспјер је „објашњавао да демократија не

1) К. Чавошки, *Могућности слободe у демократији*, Издавачко-истраживачки центар ССО Србије, прво издање, 1981, стр. 156. и 130.

2) *Демократија*, ЦИД, Подгорица, 2001, стр. 125.

3) Ц. Пламенац, *Изабрана дела*, том 3, „Демократија и илузија, Сагласност, слобода и политичка обавеза“, ЦИД, Подгорица, 2006, стр. 40.

значи да сви људи могу непосредно учествовати у одлучивању⁴⁾, по Шумпетеру, „демократија не значи и не може значити да народ збиља управља у неком дословном смислу речи“⁵⁾, док је Монтескије „истицао да је република, односно демократија могућна само у малим територијалним заједницама“⁶⁾.

Али никаква власт није могућа без народа, нити је могућа апсолутна владавина народа јер је народ и објекат и субјекат сваке владавине, само што мањина може владати већином или већина мањином. Стога је и подела на непосредну и представничку демократију релативна па и кад народ сам собом влада јер сви не могу непосредно о свему одлучивати, а с друге стране, и у најауторитарнијим режимима народ има некакав непосредан или посредан, активан или пасиван утицај на друштвено одлучивање. Нису, међутим, само квантитативни односи, већ су и квалитативна обележја суштинска одређења демократије. Постоји готово општа сагласност да демократије нема без друштвене *једнакости* и *слободе*, као међусобно условљених ентитета, тако да нема слободе без једнакости ни једнакости без слободе, па „човек може бити слободан само ако га други признају као себи равног, само ако је изједначен са другима, како у своме људском достојанству и грађанским правима тако и у стварним могућностима за равноправно учешће у свим јавним пословима“⁷⁾. По Лењину, „демократија значи једнакост“⁸⁾, према поруци америчке Декларације независности, сви људи су рођени једнаки са неотуђивим правима на живот, слободу и трагање за срећом, а „данас се углавном сматра да је слобода једина могућност у демократији и да једино демократија може да представља поредак слободе“⁹⁾.

Већ из тога проистиче да представничка демократија саму себе негира јер „као израз једнакости, демократија бирањем владајућих укида демократију, тј. једнакост њих с оним који су их бирали“¹⁰⁾, и „чим један народ да себи представнике, није више слободан“¹¹⁾. Само се по себи разуме да они којима се влада нису једнаки

4) *Свет у експанзији*, Народна књига-Вук Караџић - Рад, Београд, 1983, стр. 314.

5) J. A. Schumpeter, *Капитализам, социјализам и демократија*, Глобус, Загреб, 1981, стр. 363.

6) К. Чавошки, нав. дело, стр. 133.

7) Исто, стр. 140.

8) *Сочиненија*, изд. 4, Госполитиздат, том 25, стр. 443.

9) К. Чавошки, нав. дело, стр. 150.

10) Р. Милисављевић, *Шта је друштво*, Прима, Београд, 1993, стр. 246.

11) Ж. Ж. Русо, *Друштвени уговор*, Просвета, Београд, 1949, стр. 75.

с онима који владају, и да свако робује ономе ко њиме влада па макар и у његово име владао.

Стварне могућности за равноправно учешће у јавним пословима заснивају се на економским могућностима, па ко има власништво има и власт, што подразумева да су сви који су без власништва унапред обезвласћени, као и да они који су економски неједнаки нису у могућности да подједнако владају ни сами собом ни другима. А цело класно друштво почива на економским и политичким неједнакостима јер, како је говорио Русо, чим је неко оградио један део земље и рекао „ово је моје“, уместо природне једнакости наступила је друштвена неједнакост, док је за стварну демократију неопходно „да ниједан грађанин не буде толико имућан да би могао другога да купи нити толико сиромашан да би био принуђен да себе прода“.¹²⁾

Људи се не рађају ни богати ни сромашни, ни слободни ни као робови, већ то постају у заједници са другима, али је урођена генеричка тежња ка слободи и једнакости њихова покретачка снага која их, као незоставни услов опстајања и напредовања стално вуче напред. Због генеричке укорењености, тежња за друштвеном једнакошћу јавља се већ у раном узрасту људског бића, због чега је „дијете врло осјетљиво на једнакост и равноправност међу људима“.¹³⁾

У раном детињству људског рода друштвена једнакост је представљала уобичајено начело заједничког живота, по чему је првобитна заједница и названа пракомунистичком. У племену Нуера, на пример, „нико не признаје ничију надмоћ“, па и „богатство не игра улогу“; сви Нуери су „дубоко одани демократији“ и „у њиховом друштву нема слугу и господара већ су сви једнаки“.¹⁴⁾ Идеал једнакости настао је и одржава се као општечовечански протест против насталих друштвених неједнакости, укључив и „два велика зла, (а) грчко-римске искључивости коју карактерише реч варварин, и (б) универзалног система ропства“, а идеал демократије „потиче из запажања да друштвена организација не дозвољава већини људи да развију оно што је најбоље у њима“¹⁵⁾, а што је друштвена привилегија малог броја „одабраних“.

Прве борбе за остваривање тих идеала започеле су са рађањем класне експлоатације и друштвеног раслојавања. Све ре-

12) Навод, К. Чавошки, нав. дело, стр. 144.

13) Др М. и Т. Кошичек, *И ваше дијете је личност*, Панорама, Загреб, 1965, стр. 313.

14) Е. Е. Еванс - Причард, *Социјална антропологија*, Просвета, Београд, 1983, стр. 369.

15) С. Д. Бернс, *Политички идеали*, Геца Кон, а.д., Београд, 1937, стр. 321.

лигије, „по правилу, настају као покрети експлоатираних слојева против владавине имућних“¹⁶⁾, па и у хришћанству „налазимо пре свега необуздану класну мржњу против богаташа; из јеванђеља се види да је бити богат и уживати своје богатство злочин који захтева најмучнију казну“¹⁷⁾. Исус Христос је својим ученицима говорио: „Знате да кнезови народни владају народом и да поглавари његови управљају њиме, али међу вама да не буде тако, него који хоће да буде већи међу вама, да служи; и који хоће први међу вама да буде, да буде слуга свима“¹⁸⁾. Ислам је, такође, „на почетку био социјалистички, а држава коју је основао пророк Мохамед била је прва социјалистичка држава на свијету, сматрају исламисти“¹⁹⁾.

Ако се власт заснива на власништву, онда је не може бити ако никаквог власништва нема, што је случај при апсолутној оскудици кад се нема шта присвајати, и при замишљеном апсолутном изобиљу кад присвајање не би имало никаквог смисла. Живећи искључиво од природних благодети, све људске скупине настајале су у апсолутној друштвеној оскудици, без могућности да нешто саме производе, и зато су заједнички прибављена природна добра заједнички и коришћена, о чему се на исти начин и одлучивало. На једнаком односу према природи заснивале су се такорећи природне једнакости и међу људима. У првобитним људским скупинама владала је, силом прилика, природна и готово апсолутна примитивна демократија, без власти и власништва, која се у неким дивљим племенским заједницама пошто се нису развијале, и до данас задржала. Ту се одржава неко спонтано заједништво, засновано на утемељеним, вековима ствараним обичајима, којима се готово нагонски сви руководе јер би њихово нарушавање угрожавало и заједницу и појединце, који се са њом стапају без развијеног личног идентитета и субјективитета. О свему се заједнички договора па се и племенске поглавице заједнички постављају и смењују. Из тога се и једнострано закључује да је непосредна демократија могућа само у малим и примитивним заједницама, али се та „примитивна“ демократија задржала и у робовласничком друштву, да би на њеној основи процветало слободно стваралаштво, из којег је изникла античка култура, као историјско утемељење целокупне савремене културе. Ни централистичка и аутократска феудална владавина није могла функционисати без одређене демократиза-

16) О. Мандић, *Од култа лубање до хришћанства*, Матица Хрватска, 1954, стр. 244.

17) К. Кауцки, *Порекло хришћанства*, Култура, 1954, стр. 282. и 283.

18) *Јеванђеље по Марку*, 10, 42, 43.

19) Др И. Цвитковић, *Марксистичка мисао и религија*, Свијетлост, Сарајево, 1980, стр. 53.

ције поданичког живота обезвлашћених произвођачких маса, које су буржоаске револуције покретале са громогласним поклицима слободи и једнакости. Са тим поклицима успостављан је и буржоаски либерализам, заснован на самосталности и приближној економској једнакости ситних приватних власника, који су остваривали приближно еквивалентну тржишну размену. Али капитал се није могао репродуковати и увећавати без тржишне конкуренције и централизације, који су са његовим произвођењем производили економско и социјално раслојавање, на чијим су основама уместо демократски развијани аутократски облици владавине у служби монополистичке репродукције и владавине самог капитала.

У тој функцији и власт је заједно са капиталом, претворена у робу, која се као свака роба може куповати и продавати, чему је највише одговарао систем посредне представничке демократије са секундарним облицима непосредне демократије на његовим маргинама. Тиме је с отуђивањем власништва и економске моћи најамних произвођачких маса акумулираних у монополистичком капиталу, отуђивана и њихова власт и политичка моћ, који су монополисани од стране економских и политичких моћника.

Политички посредници у систему представничке демократије су политичке странке, преко којих економски монополисти монополишу и власт. „Богати људи купују од партијске организације место у сенату на једва прикривен начин ... Индустријалци и трговци који су успели у својим пословима, талентирани адвокати великих компанија и вешти босови, који великим делом пуне сенат, сви су они производ савеза између партијске машине и финансијских интереса“.²⁰⁾ На тај начин финансијски моћници претварају политичке партије у своје трансмисије преко којих остварују сопствену владавину. Ако су у либералном капитализму политичке партије и заступале различите класне интересе, у монополистичком капитализму оне, ради освајања и задржавања власти, све од реда потпадају под власт капитала. „Какво год да је декларативно образложење, партија је организована с једном заједничком сврхом: да се стекне и да се држи политичка власт, да се управља“²¹⁾, а пошто се власт не може ни стећи ни задржати без пара, све партије су лако поткупљиве.²²⁾

20) М. Острогорски, *Демократија и политичке партије*, Штампарија „Св. Сава“, Београд, 1921, стр. 91

21) Р. Ф. Друкер, *Посткапиталистичко друштво*, Грмеч – Привредни преглед, Београд, 1995, стр.158.

22) Види: З. Милошевић, „Политичке странке и корупција“, *Политичка ревија*, 2007, 1, стр. 33-34.

Стога су данас у парламентарној систему готово све партије на истом колосеку монополистичке владавине капитала. „Дрвени су постали ружичасти, бели су се обојили. Десница и левница више нису тако различите. У Сједињеним Државама две партије толико личе једна на другу да их је немогуће разликовати“²³⁾, па у суштини „постоји само једна политичка партија, пропословна „демо-републиканци“, или у суштини једна политичка партија са двије клике“²⁴⁾. У колевци парламентаризма Великој Британији, „најзанимљивији аспект савременог политичког процеса је међусобно спајање двеју „супротстављених“ странака – конзервативаца и лабуриста“²⁵⁾, док су у новопеченој лабуристичкој Пољској, за време мисе посвећеној почетку рада новог парламента (октобра 1993. год.), посланици левнице, бројнији од оних са деснице, „боље певали црквене песме“²⁶⁾.

Као формални представници народа а фактички заступници монополистичког капитала, политичке странке „сужавају демократију, монополизују политику за себе и не допуштају другима да се њоме интензивно баве“²⁷⁾. Од како су право представљања „преузеле политичке странке, ниједан народни посланик у модерном парламенту није стварно народни посланик у правом значењу те ријечи, него је његово наименовање у звање (а у много случајева и сам избор у то звање) зависило од ужег вођства политичке странке, којој је он био одговоран и према којој је био толико дужан да је у парламенту морао да заступа не народ, који га је изабрао, него политичку странку која га је подигла из друштвене анонимности“²⁸⁾.

Посланици у парламенту немају никаквих обавеза ни одговорности према народу и грађанима као формалним бирачима, који на њих немају нити могу да имају било какав утицај. У Немачкој као и у другим земљама парламентарне демократије, „страначке врхушке контролишу избор посланика у парламент уз помоћ проприционалне заступљености и система страначких листа“, а „по-

23) М. Диверже, *Демократија без народа*, Рад, Београд, 1968, стр. 217. и 218.

24) Н. Чомски, *Контролисана демократија*, ЦИД, Подгорица, 1999, стр. 186.

25) Р. Еткинсон, *Зачарани европски круг*, Светови, Нови Сад, 1997, стр. 57.

26) Ј. Валенса, навод Ги Сормана, *Велика транзиција*, Издавачка књижевница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад, 1997, стр. 26/7.

27) Др Р. Лукић, *Политичке странке*, Научна књига, Београд, 1966, стр. 227.

28) М. Екмецић, *Основе грађанске диктатуре у Европи између два свијетска рата*, 2 издање, Завод за издавање уџбеника, Сарајево, 1967, стр. 5.

сланици на списковима бирају се искључиво од стране партијског руководства, и као такви нису директно одговорни гласачима“.²⁹⁾

Партијски изасланици у парламенту имају у ствари императивни мандат своје странке који их обавезује да гласају по партијским директивама, те нису у позицији да се руководе не само народним интересима и жељама, него ни сопственом свешћу и савешћу. „Укљештен у мрежу недовољно демократских партија, посланик је на диспозицији врха одговарајуће партијске пирамиде и не може доносити одлуке ни по својој вољи ни по вољи грађана који су га изабрали“.³⁰⁾ На таквој диспозицији „посланици су у својој сопственој скупштини робови партијске организације“, али „богати људи који купују од партијске организације место у сенату“, осећају се ту као прави господари јер партија којој робују, робује управо њима.

Били они или не били посланици, сенат фактички само богате и представља, а никако цео народ нити његову већину, што се обезбеђује и самим изборима. „Помоћу низа једноставних а истовремено проницљивих средстава, од сметања изборне пропаганде опозиције до подваљивања са гласачким кутијама и са пребројавањем гласова (укључив и хапшење њихових симпатизера, као и непосредан и посредан притисак на бираче, повреду тајности гласања итд.), могуће је данас да управљачи које очевидно подржава једна мала мањина грађана, добијају на изборима већину гласова“.³¹⁾ То је тим пре могуће што грађани посланике не бирају непосредно већ избор препуштају странци којој укажу поверење, па су „посредни избори најчешће бар у досадашњој историји били поуздано средство владајућих снага да обезбеде свој избор себе као носилаца власти“.³²⁾

Стога „широка маса посланика фунгира само као свита једног или малог броја „лидера“ који образују кабинет, и слуша их слепо све док имају успеха“, па говори неког посланика данас више не представљају никакве личне исповести, а још мање покушаје да се противници придобију“, него званична саопштења партије која се издају земљи“³³⁾, и која пре изражавају интересе појединих

29) Р. Еткинсон, нав. дело, стр. 133.

30) В. Васовић, прилог у зборнику *Лавиринти кризе*, Институт за европске студије, Београд, 1998, стр. 115.

31) М. Duverger, *Политички режими*, Висока школа политичких наука, Београд, 1962, стр. 11.

32) Др В. Васовић, *Демократија и полтика*, Радничка штампа, Београд, 1973, стр. 190.

33) М. Вебер, *Привреда и друштво*, том 3, Просвета, Београд, 1976, стр. 477. и 476.

друштвених група или партијских лидера него целог народа, што недвосмислено показује да „парламентаризација и демократизација нису нужно у узајамној вези већ да су често једна другој супротстављене“.³⁴⁾ Ту је „све у свему, демократија сасвим привидна пошто у њој најважније одлуке доносе мањине које су често скривене у сенци“.³⁵⁾

Пошто се парламенат не скрива у сенци, то значи да ни он фактички не доноси најважније одлуке, па ни саме законе иако фигурира као законодавно тело. „У савременој држави извршна власт је жариште стварне власти“³⁶⁾, па су „модерни парламенти у првом реду представништва *оних којима се влада* средствима бирократије“³⁷⁾, због чега „скупштина престаје да буде тело које већа, да би постала тело које региструје и оверава олуке неколицине чланова организације куће“.³⁸⁾ Државне одлуке припрема и фактички доноси влада, која је често „против општег интереса стављена у службу појединачних интереса“.³⁹⁾ У Великој Британији и Француској „готово целокупно законодавство потиче из владе и изражава владину политику“, док у САД „администрација - тј. у ствари сам председник - у великој мери даје иницијативу за законе“⁴⁰⁾, а ко има иницијативу, има по правилу, и одлучујућу улогу у одлучивању. „У пракси ни један закон који поднесе један посланик, не може да успе до ако влада не даде „какве олакшице“ за дебатовање о њему или га за свој рачун усвоји“, што „значи да посланик не може да врши своје уставно право законодавне иницијативе до посредством или добротом владе“.⁴¹⁾

Владу практично саставља владајућа странка, због чега она мора радити по партијским директивама, које издаје вођа странке,⁴²⁾ који као „врховни комадант једне војске једва ако свој штаб пита за мишљење, а најчешће се поверава једном ужем кругу од

34) Исто, стр. 483.

35) Р. Арон, *Демократија и тоталитаризам*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад, 1997, стр. 129.

36) М. Диверже, прилог у зборнику *Социологија*, св. 2, ред. Georges Gurvitch, Напријед, Загреб, 1966, стр. 15.

37) М. Вебер, нав. дело, стр. 474.

38) М. Острогорски, нав. дело, стр. 93.

39) Исто, стр. 132.

40) Ц. Д. Н. Кол и М. Кол, *Основи савремене политике*, Геца Кон а. д., Београд, 1935, стр. 429.

41) Острогорски, нав. дело, стр. 56.

42) Види: Д. Суботић, „Одлучивање у политичким странкама“, *Политичка ревија*, 2007, 1.

неколико људи“⁴³, док „остали део ове војске добија просто наређења за покрет“, и „задатак гомиле партијских посленика састоји се једино у томе да подржавају шефа и његове помоћнике“. И „партијски програм произлази од вођа, а одлуке које се доносе на годишњим зборовима делегата имају само декларативну вредност“⁴³.

Да би владале, политичке партије своју организацију и начин деловања прилагођавају систему отуђене државне власти, чиме се и саме отуђују од друштвене базе, па и од сопственог чланства, због чега су „готово све савремене политичке странке уређене на олигархијски и аутократски начин“. Зато се и њихова „делатност углавном свела на изоловану активност и опредмећивање „воље“ њихових највиших, централних органа“, који су „израсли у једине делатне чиниоце око којих се практично све окреће и од којих све полази“. Централизација политичког одлучивања има „за природну последицу искључивање готово целокупног чланства из активног политичког живота и његово свођење на улогу немог посматрача и извршиоца, односно на „конзумента политике““⁴⁴.

Ако једнакости и слободе нема ни међу члановима владајућих странака, како је може бити међу осталим грађанима. Самом борбом за власт, странке се стављају изнад народа, стављајући под ноге једнакост и слободу.⁴⁵ У служби класног и колонијалног поробљавања, оне „потискују и уништавају и сам смисао слободе“⁴⁶. Уместо „развијања индивидуе и личности, оне стварају човека масе, безличног и неодговорног, гуше јаке личности, талентоване и тиме самосталне“, па и у сопственим редовима „гуше слободу ради дисциплине и стварају аутоматизоване и пасивне чланове, ограничавају могућност истицања нових политичких идеја и спречавају људе да се удружују према свом ставу“⁴⁷.

Пошто чине кичму и мозак парламентарног система, политичке странке на тај начин делују као фатални узурпатори стварне владавине народа, извршују демократију у партократију.

Већ поодавно „странке, зачете у утроби демократије, у свом еволуционом процесу све више и више изобличавају ту своју мај-

43) Исто, стр. 59. и 43.

44) М. Диверже, навод, Д.Бауцал, *Бюрократизација политичких организација - странака у светлу савремених друштвених промена*, докторска дисертација на ФПН, Београд, 1982, стр. 124, 174. и 192.

45) Види: З. Крстић, „Парламентарна контрола владе“, *Српска политичка мисао*, 2008, 1-2, стр. 117-119.

46) Е. Касирер, *Мит о држави*, Нолит, Београд, 1972, стр. 280.

47) Др Р. Лукић, позивање на Острогорског, *Политичке странке*, исто, стр. 226.

ку демократију⁴⁸, јер „партијско вођство и дисциплина са својим олигархијским тежњама представљају гвоздени обруч за слободу човека“⁴⁸). Како је указивао Жан Жак Русо, народ је „слободан само у току избора за чланове парламента“, а „чим су они изабрани, он поново постаје роб и не значи ништа“⁴⁹), али више ни у току избора није слободан јер уместо њега други бирају.

Политичке странке „не доводе на власт људе државничких способности, јаког карактера и сл. него слабе политиканте, који се подвргавају уским страначким интересима“, због чега се „странкама често пребацује да омогућавају владавину најгорих друштвених елемената који се, уместо политиком у правом смислу, баве политиканством, да заслепљена страначка борба тражи заслепљене, страсне људе“⁵⁰).

Зато се „у јавности већ јасно јавља покрет за побуном против партија“⁵¹), чији се „задатак састоји у томе да се свлада и одстрани сваки партијски систем“, јер „партије - било да их је више, било да је само једна – саме по себи представљају ограничавање индивидуалне слободе и иницијативе“⁵²). Јача уверење да се „политички идеали морају стварати ван странака, од људи који, незаражени страначким егоизмом и слободни од страначке дисциплине, непристрасно и самостално мисле о државним интересима“⁵³).

Деградирањем политичких странака деградира се представничка демократија, коју је без странака тешко и замислити. По мишљењу Рајта Милса, „америчка демократија није оно што је била у деветнаестом веку, не зато што политичке вође имају огроман утицај на људе, него зато што су мање одговорне пред њима и што доносе мање схватљиве одлуке“⁵⁴). Због преживелости, „поткопавају се сами темељи представничке владе“, што се „види у постојаном опадању одзива бирача на гласању“, а „показује се и у сталном опадању интересовања, забележеном у свим земљама, за функције

48) Др Р. Г. Белић, „Социологија партија“, чланак у часопису *Јавност*, Београд, 1937, стр. 17.

49) „Расправа о поријеклу и основама неједнакости међу људима“, *Друштвени уговор*, Школска књига, Загреб, 1978, стр. 149.

50) Р. Лукић, *Политичке странке*, исто, стр. 233.

51) М. Острогорски, нав. дело, стр. 64.

52) С. Пулишевић, *Политичке странке као фактор сувременог политичког система*, зборник, Напријед, Загреб, 1945-1971, стр. 68. и 69.

53) С. Јовановић, прилог у зборнику С. Пулишевића, исто, стр. 78.

54) Навод, Ц. Пламенац, нав. дело, стр. 129.

владe, за питања којима се она бави, за њену политику⁵⁵⁾ У „домо-
вини парламентаризма“, Маргарет Тачер је „владала с подршком
од свега око 30% бирачког тела⁵⁶⁾, док је у САД на изборима за
Председника 1952. године гласало 62%, а 1976. год. 54% бирача; и
за Конгрес 1954. год. 42%, а 1978. год. само 35% од укупног бро-
ја бирача. „Чињеница је да је повијесна корисност представничке
демократије преживјела⁵⁷⁾, те „није ни чудо што народ игнорише
парламент и презире народне посланике“⁵⁸⁾

Ако је представничка демократија преживела, даљи развој
може ићи само у правцу растакања државно-партијске владавине
у непосредну власт народа и прерастању представничког парла-
ментаризма у систем непосредне демократије. И „ако демокраци-
ја значи самоуправљање слободних људи, правду за све, тад би
остварење демократије представљало укидање постојеће псеудо-
демократије“⁵⁹⁾

То је природан и неминован дијалектички процес јер „поли-
тичка владавина произвођача не може постојати упоредо с овјеко-
вјечењем њиховог социјалног робовања⁶⁰⁾, те се „не може једно
поред другог ставити ни самоуправљање радничких савета и нека
централизована и свемоћна држава чији би се административни
механизми противили објективним законима привреде и раднич-
ког самоуправљања“⁶¹⁾ Управо се „идеја о самоуправљању пове-
зује са идејом децентрализације и демократизације власти, што, у
ствари, значи изменити природу државе⁶²⁾, која се из бирократске
претвара у демократску организацију, и „конституише као власт
која није етатистичка“⁶³⁾

Објективне тенденције демократизације све снажније се ис-
пољавају и кроз субјективне тежње ка слободи и једнакости. Све
„већи број људи и жена не прихвата више друштво у којем живи;
они одбијају као стезник у који би неко хтео да их притисне, поре-

55) P. Drucker, нав. дело, стр. 135.

56) М. Марковић, *Друштвена мисао на граници миленијума*, Службени лист СРЈ, Београд, 1999, стр. 215.

57) J. Naisbitt, *Мегатрендови*, Глобус, Загреб 1985, стр. 110.

58) Р. Еткинсон, нав. дело, стр. 63.

59) Х. Маркузе, *Крај утопије, есеј о ослобођењу*, Стварност, Загреб, 1972, стр. 183.

60) К. Маркс, Ф. Енгелс, *Изабрана дела*, св.1, Култура, Загреб, 1949, стр. 474.

61) Р. Гароди, *Велика прекретница социјализма*, Комунист, Београд, 1970, стр. 125.

62) Е. Мер, *Самоуправљање – сутрашњица*, Радничка штампа, Београд, 1977, стр. 114.

63) А. Лефевр, прилог у зборнику *Самоуправљање и раднички покрет*, Комунист, Београд, 1973, стр. 211.

дак који им је наметнут; они више не прихватају привилегије мањине; они одбијају хијерархију и власт које јачају ове привилегије и одржавају тај поредак“.⁶⁴⁾

Тај поредак из темеља поткопавају неумољиве тенденције демократизације његовог сопственог продукционог односа на којем почива. Конкуренција је натерала индивидуалне власнике капитала да се, хтели не хтели, удружују у акционарска друштва, и да удруженим капиталом заједнички располажу, чиме су сами отворили историјски процес деприватизације, демонополизације и колективизације сопственог власништва, те демократизације својинских односа.

Због велике репродукционе ефикасности, акционарство је брзо постало доминантан облик индустријског власништва. Још „крајем 19. и почетком 20. века акционарски облик својине постао је преовлађујући у већини грана крупне индустрије. Већ 1929. године у САД 48,3% свих предузећа имало је акционарски облик и она су запошљавала 89,9% целокупне радне снаге, и давала 92,1% целокупне производње прерађивачке индустрије“.⁶⁵⁾

Удруживање је омогућило не само да у конкуренцији опстану ситни капитали, већ и да акционарима постану нови ситни председници па и радници, те да се на тај начин концентришу и производно мобилишу велика средства. „Од 144 компаније, за које је било могуће добити информације од укупно две стотине великих компанија (1930. године), само двадесет је имало испод 5.000 акционара, док је 71 имала између 20.000 и 500.000 акционара“⁶⁶⁾, а данас знатно већи број акционарских друштава окупља и милионе акционара.

Са колективизацијом индивидуалног власништва акционарство доноси и замену нееквивалентне расподеле еквивалентном расподелом, што је неизоставни услов слободног и добровољног удруживања, којег не би било да сваки акционар у подели и присвајању профита (дивиденде) од заједничког капитала не суделује сразмерно својим улагањима, односно величини акција којим располаже. То је неизоставни услов и да акционарско друштво функционише као демократска асоцијација релативно равноправних власника капитала који уместо да један другом конкуришу, заједнички брину о свом капиталу.

64) Е. Мер, нав. дело, стр. 28.

65) Др С. Јанков, *Савремени привредни системи*, Савремена администрација- ИЕИ, Београд, 1972, стр. 21.

66) Е. Фром, *Здраво друштво*, Рад, Београд, 2. издање, 1980, стр. 138.

Али развој индустријске технологије не условљава само колективизацију већ и разарање капиталистичког власништва путем раздвајања управљања и плодоуживања, репродукционог функционисања и присвајања. И да су стручни, власници капитала нису више способни да индивидуално управљају његовим репродукционим токовима, због чега су принуђени да управљачке функције поверавају професионалним штабовима састављеним од стручњака различитих профила, који један другом не заповедају већ равноправно сарађују у обављању заједничког посла, носећи и индивидуалну и колективну одговорност за успешно пословање.

Тиме је суштински редуковано својинско располагање капиталом, који се знатно осамосталио од својих власника, и то докле да сада он више управља њима него они њиме. „У систему корпорација власнику индустријског богатства остављени су само симболи власништва, док се моћ, одговорност и имовина, које су раније биле саставни делови власништва, преносе на посебне групе у чијим се рукама налази контрола“. Стога је „став „власника“ велике корпорације према „његовој“ својини... став готово потпуног отуђења“, јер „он нема одговорности према предузећу и никакав конкретан однос према њему“.⁶⁷⁾ Функционално „мобилизовање капитала претвара у све већој мери капиталистичку својину у упутнице на принос и услед тога чини капиталистички процес производње у све већем обиму независним од кретања капиталистичке својине“.⁶⁸⁾

Уколико уместо капитала знање постаје основни чинилац производње, носиоци знања уместо власника капитала постају основни субјект управљања, јер се „одлуке темеље на различитим специјализираним научним и техничким знањима, на акумулираним информацијама, на нагомиланом искуству и на умјетничком или интуитивном смислу, односно надарености многих особа“. Зато „међу двије стотине најкрупнијих корпорација у САД - а управо те корпорације сачињавају срце и језгру индустријског система – мало је таквих у којима власници имају било какав значајнији утјецај кад се ради о доношењу одлука, а и тај утјецај, тамо гдје још постоји, слаби из године у годину“.⁶⁹⁾

То показује да акционарско власништво представља дијалектички прелаз са монополистичког власништва индивидуалних поседника капитала на заједничко власништво удружених произ-

67) Исто.

68) Р. Хилфердинг, *Финансијски капитал*, Култура, Београд, 1958, стр. 168.

69) Ј. К. Galbraith, *Нова индустријска држава*, Стварност, Загреб, 1970, стр. 92.

вођача којим они демократски располажу и управљају. „У суштини акције већ постоји супротност против старог облика, у којем се друштвено средство за производњу испољава као индивидуална својина“, због чега „капиталистичка акционарска предузећа треба сматрати исто као и кооперативне фабрике као прелазне облике из капиталистичког начина производње у удружени, само што је у једнима супротност укинута негативно, а у другима позитивно“.⁷⁰⁾

Акционарско власништво је само прелаз на заједничко власништво произвођача јер су акционарска друштва само друштва капитала, чији су власници само његова гола персонификација, без личне индивидуалности, међусобне једнакости и слободног одређивања независно од интереса капитала. Њихов удео у подели акционарског профита не зависи од њиховог дела и удела у раду и пословању предузећа него искључиво од величине удела њиховог дела капитала у заједничком власништву, а и у одлучивању учествују искључиво према величини тог удела, па ако је већински власник, и појединац може у акционарском друштву имати апсолутну власт.

То, међутим, није у потпуном складу са природом високих производних технологија, које захтевају да су сви учесници производног процеса радно и пословно високо мотивисани и да се према производним средствима односе као њиховасопствена, чија би стварно и морала бити. „Промјене које у непосредном радном процесу изазива нова, сувремена и аутоматизирана технологија, те управљање њоме, неизбежно имају у себи клице самоуправних аспирација“, па у Јапану „од 2451 запосленог 80,3 посто каже да проблеме везане за аутоматизирану производњу ваља рјешавати увођењем радничке партиципације у управљању“, а „на питање о томе какву будућност предсказују партиципацији, 77,5 посто анкетираних је одговорило како очекују да ће она напредовати, природно или уз веће напоре за њено напредовање“.⁷¹⁾

Ако је у почетку и наилазило на отпоре послодавца учешће радника у управљању је са развојем производње све више обострано подстицано јер је постајало све значајнији и све неопходнији чинилац технолошке модернизације, због чега и „сами транснационални послодавци стварају моделе учешћа радника у управљању“.⁷²⁾ У „неким скандинавским земљама и Јапану дају се широка

70) К. Маркс, Ф. Енгелс, *Дела*, Просвета, Београд, том 23, стр. 373.

71) Д. Бувач, *Анатомија јапанског успеха*, Глобус, Загреб, 1982, стр. 111.

72) Др Б. Марковић, *Транснационалне корпорације, радничка класа и стратегија синдикалта*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1981., стр. 78.

овлашћења групама радника у остваривању њихових пословних задатака“, чиме се „подстиче њихова заинтересованост за рад, као и инвентивност, уз истовремено развијање осећања самосталности и независности не само од управе предузећа него и од синдиката“, ради чега се у Јапану „сваки појединац који ће учествовати у извођењу тј. извршавању одлуке консултује пре њеног доношења“.⁷³⁾

Али без власништва на капиталу као основном средству производње, радници не могу имати одлучујућу улогу у управљању друштвеном репродукцијом, због чега је њихова партиципација маргинална и углавном у функцији пословне мотивације у интересу послодавца. Да би сви били управљачи, морали би сви бити акционари, што је практично неоствариво без еквивалентног учешћа у расподели остварене добити и по основу радног доприноса, што би подразумевало претварање акцинарства у задругарство, засновано на изворним задружним начелима.

Изворно задругарство, као социјалистичка алтернатива капиталистичком предузетништву, настало је средином 19. века и развијало се упоредо с акционарством, окупивши до краја 20. века преко 800 милиона задругара удружених у преко 750 хиљада задруга са око 100 милиона запослених и преко три милијарде корисника њихових услуга. Задругарство Планете организовано је у јединствени Међународни задружни савез, који окупља преко 200 националних организација, и делује као самостално невладино удружење.

За разлику од акционарског предузећа као друштва капитала, задруга је настала и послује као „аутономна заједница добровољно удружених лица, у циљу задовољавања заједничких економских, социјалних и културних потреба и жеља, на основу заједничког поседовања имовине и демократски контролисаног пословања“.⁷⁴⁾ Њено демократско биће опредељено је изворним начелима: добровољности и отвореног чланства; демократичности; економског учешћа; аутономности и независности; образовања, обуке кадрова и информација; сарадње задружних организација; и учешћа у јавном животу.

У односу на владавину капитала, „задружна демократија је уређено, систематско рађање једног новог система у постојећем систему“, као „мирна револуција, која је у току“, и чија је „крајња тежња управљена на стварање једног новог социјалног облика ко-

73) Б. Кошуткић, *Колективни преговори, право на штрајк и lock-out у савременим капиталистичким државама*, Савремена администрација, Београд, 1987, стр. 39.

74) Дефиниција усвојена на 31. конгресу Међународног задружног савеза, *Век и по задругарства*, Задружни савез Југославије, Београд, 1995, стр. 16.

ји ће бити способан да задружном организацијом друштва замени профитмахерску привреду, тако исто и политичку принудну државу“. Тиме се однос рада и капитала потпуно обрће јер док „капиталистички систем чини рад слугом капитала, задружни систем чини капитал слугом рада“.⁷⁵⁾

Иако су га, због апсолутизовања оружане револуције, запостављали, класици марксизма су задругарство суштински изједначавали са социјализмом. Ако, према Марксу, „задружна производња треба да потисне капиталистички систем, ако здружене задруге треба да регулишу националну производњу по једном општем плану, узимајући је тиме под своје руководство и чинећи крај сталној анархији и периодичним конвулзијама, шта би то било друго него комунизам, „могући“ комунизам?“⁷⁶⁾ А према Лењину, „пораст задругарства истоветан је са порастом социјализма“, „под условом потпуног организовања у задруге већ бисмо обема ногама стајали на социјалистичком тлу“.⁷⁷⁾ Претварањем задруга у пуке трансимисије за акумулацију државног капитала, све комунистичке партије су са освајањем власти, међутим, напустиле изворно задругарство и тиме га потпуно изобличиле.

Ако је заснована на изворним задружним начелима „једино задружна производња може довести до правог друштвеног живота у којем неће бити господара и потчињених, и у коме се неће знати за класне разлике засноване на неједнаким материјалним условима живота“.⁷⁸⁾ То је сасвим разумљиво јер само задружна производња искључује експлоатацију као основу класних, и главни извор друштвених неједнакости.

Искључењем експлоатације у задрузи се успоставља еквивалентна размена и расподела новостворене вредности, као економска основа друштвене једнакости и непосредне демократије. Сваки задругар суделује у расподели оствареног дохотка према укупном релативном доприносу (живим и опредмећеним радом) заједничком раду и пословању. Принцип релативне једнакости је исти као у акционарству, само што је са доприноса минулим радом (уложеним капиталом) проширен и на допринос живим радом, мереним друштвено потребним временом неопходним за производњу

75) Др Ц. П. Ворбас, *Задружна демократија*, Задружна штампарија, Београд, 1935, стр. 27, 26. и 42.

76) К. Маркс, Ф. Енгелс, *Дела*, исто, том 28, стр. 274.

77) В. И. Лењин, *О задругарству*, Новости, Москва, 1969, стр. 10. и 11.

78) М. Ћирић, навод Б. М. Игњатовић, *Идеје водиље у задругарству*, Штампарија Андре Петровића, Београд, 1938, стр. 38/9.

јединице производа а не индивидуалним временом проведеним на раду. Сваки покушај да се путем уравниловке (једнаких примања по глави задругара) успостави апсолутна једнакост доводио је до пропадања задруге.

На релативној једнакости у расподели и присвајању новостворене вредности заснива се задружна демократија, која се састоји у непосредном управљању задругара путем равнопаравног одлучивања о заједничком раду и пословању. Ради веће радне и пословне мотивације, али и доследног остваривања релативне једнакости, принцип „један задругар – један глас“ надопуњује се додатним гласовима према величини задружних удела.

Доследност у остваривању релативне једнакости огледа се у томе што се релативно веће учешће у одлучивању заснива на већем радном доприносу, а рад је (а не само физичко постојање) суштина људског бића. И друштвена једнакост се не заснива на физичким већ на друштвеним односима, у којима би са генеричког људског становишта било праведно и оправдано сразмерно томе колико даје, док физичка уравниловка значи само привидну једнакост по којој сви добијају једнако али једни више а други мање него што дају, чиме се прикрива међусобно искоришћавање и уживање једних на рачун других.

Друштвени смисао и историјски допринос задружне демократије је управо у суштинском и трајном разрешавању противречности између појединачних и заједничких интереса тако да у задружном раду и пословању нико не губи већ да свако добија сразмерно томе колико даје.⁷⁹⁾ Стога „задругар може бити само онај који у другима не гледа извор богатства већ извор снаге из које се може створити срећа и задовољство свих људи, који не иде за тим да друге осиромашава већ коме је идеал опште благодатање“.⁸⁰⁾

Демократизација својинских односа све више је долазила у колизију с отуђеним и бирократизованим политичким системом, утичући да се и унутар њега развијају одређени, у суштини задружни, облици непосредне демократије. „Моћ постепено, али сигурно прелази с изабраних заступника на бираче који својим гласовима, односно изравним изјашњавањем путем локалних иницијатива и референдума одлучују о одређеном смеру дјеловања“. И док „национални политички избори побуђују све мањи интерес расте број

79) Види: Д. Марковић, *Демократија и партократија*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 61-69.

80) *Прослава седмдесетогодишњице Михаила Аврамовића*, Задружна библиотека Савеза набављачких задруга државних службеника, Београд, 1935, стр. 176, навод М. Аврамовића.

људи који гласају за локалне иницијативе и референдуме – у неким је подручјима износио чак 75-80%⁸¹⁾ До последње четвртине 20. века у 49 држава постојао је обавезни уставни референдум за промене устава, а право народне иницијативе за промену устава (захтев 8-15% бирачког тела) уведено је у 12 држава; у 19 држава 3-15% бирача могло је да тражи доношење новог закона, а у 12 држава постојао је тзв. протестни референдум по захтеву 5-10% бирача.⁸²⁾

Најпре и највише се демократизује непосредно задовољавање најнужнијих заједничких потреба грађана, што не могу спречити ни најауторитарнији политички режими, али су за одређену самоуправу грађана, ради одржања сопствене владавине, заинтересоване и отуђене бирократске елите, те и нема државе у свету где је она потпуно искључена. Локална самоуправа је институционализована као интегрални део друштвено-политичког система највећег броја земаља иако је у перманентном сукобу интереса са централизованом државном управом.⁸³⁾

Сукоб интереса проистиче отуда што се државна управа одржава на принудном фискалном захватању а изворна самоуправа на добровољном демократском удруживању, ограничених средстава грађана, чија се издвајања међусобно сукобљавају јер што су већи порези мање су могућности за самодоприносе, и обрнуто. Самодопринос је, наиме, незамањива економска основа изворне самоуправе јер само слободно удруженим средствима грађани могу слободно и располагати.

Искуство показује да се самодоприноси уредније плаћају него фискалне дажбине, а одлуке о коришћењу добровољно сакупљених средстава, углавном се добровољно и спроводе. „У што већем степену грађани учествују у стварању правила према којима треба да живе, то је и вероватније да ће њихово покорвање тим правилима бити слободно“.⁸⁴⁾ А то је и главна гаранција могућности одумирања принудне државе прерастањем у слободну заједницу грађана, којој друштвена принуда неће бити потребна као основно, већ само као спорадично средство у регулисању међуљудских односа.

81) J. Neisbitt, нав. дело, стр. 170. и 110.

82) В. Васовић, *Савремени политички системи*, Научна књига, Београд, 1987, стр. 119. и 142.

83) Види: Д. Марковић, „Локална самоуправа у европским интеграцијама“, *Политичка ревија*, 2009, 1, стр. 151-164.

84) Х. Ласки, *Слобода у модерној држави*, Радничка штампа, Београд, 1985, стр. 220.

Само утолико и за толико је неопходна и демократска диктатура у остваривању изворне демократије као непосредне власти народа, јер је свака власт некаква диктатура, у аутократским системима мањине над већином, а у демократским већиненад непослушном мањином, без чега се не би могла избећи друштвена анархија. А „чим већина народа сама гуши своје угњетаче, „посебна сила“ за угушивање већ није потребна, и у том смислу држава почиње одумирати“, што значи да, као владавина већине над мањином, одумире и демократија, јер „од тренутка када су се сви чланови друштва или бар њихова огромна већина научили да управљају државом, ... од тог тренутка почиње да ишчезава потреба за сваким управљањем“, и „што је демократија потпунија то је ближи тренутак када она постаје непотребна“.⁸⁵⁾

Самим прерастањем у непосредну власт народа, држава практично нестаје као отуђена и принудна власт над народом, а уколико принуду у друштвеним односима замењује добровољност, нестаје и непосредна *власт* народа. Уколико се према својим генеричким потребама *људски* понашају, утолико је беспредметно људе терати да се понашају људски, као што је излишно терати их да дишу и задовољавају друге нагонске потребе.

Демократизација државе није ствар добре воље и далеке будућности, већ императив високомеханизованог индустријског начина производње, који уз демократизацију предузетничког, захтева и демократизацију државног управљања јер је „индустријски систем неразмрсиво повезан с државом“, и то толико да је „зрела корпорација у знатној мјери само испружена рука државе, а држава умногоме инструмент индустријског система“.⁸⁶⁾ Пошто „модерна технологија повлачи за собом све веће јачање и проширење функција модерне државе“⁸⁷⁾ неопходно је и све веће ширење њихових носилаца, све до подржављења целог друштва, јер је „држава присиљена да бројна и значајна своја овлашћења и знакове своје „државности“ (или државне моћи, силе) пренесе и препусти одређеним институцијама, телима, које у извесним доменима уживају значајан степен самосталности“.⁸⁸⁾

Тиме регулативна функција државе треба да се трансформише у саморегулативну функцију друштва, која се уместо споља врши изнутра, тако да са подруштвљавањем основних чинилаца

85) В. И. Ленин, *Сочинениа*, исто, том 25, стр. 391, 445. и 458.

86) Ј. К. Galbraith, нав. дело, стр. 283.

87) Р. Хилфердинг, нав. дело, стр. 18.

88) Др К. Ковач, *Прогрес и право*, Савремена администрација, Београд, 1978, стр. 101.

друштвене репродукције долази и до подруштвљавања државе. „Државној интервенцији у друштвеној сфери одговара у перспективи преношење јавних функција на приватне корпорације, а са протезањем јавног ауторитета на приватни домен повезан је и супротно усмерен процес замењивања државне власти друштвеном“, тако да „између државе и друштва, и такорећи из њих, настаје једна реполитизована социјална сфера која измиче разликовању „јавног“ и „приватног“⁸⁹⁾

Али због противречних друштвених тенденција и приватизација државе је изложена контрадикторним тенденцијама демократизације и планетарне аутократске централизације. Функције и моћ националне државе више се преносе на транснационалне него на националне корпорације и више на ауторитарне наднационалне центре него на демократске невладине организације.

Под монополском владавном крупног транснационалног капитала, национална држава све више губи економску, а тиме и политичку власт и моћ. „Међу сто земаља и компанија чији је годишњи бруто национални производ, односно обим годишњег промета 1980. године прелазео три милијарде долара, био је већи списак корпорација него земаља, што, у ствари, значи да је економска моћ ових педесетак транснационалних корпорација сваке појединачно, превазилазила економску снагу две трећине земаља чланица ОУН, односно највећи број земаља Азије, Африке и Латинске Америке“⁹⁰⁾ Захваљујући томе, „корпорације поседују и огромну политичку моћ“, коју „интензивно користе да би променили тржишне законе у своју корист“⁹¹⁾

Економску моћ транснационалне коорпорације највише стићу експлоатацијом колонија, у чему им помажу не само њихове матичне државе већ и саме колоније, јер су оне свугде главни носиоци економског развоја, због чега је свуда успостављена функционална спрега државне и корпорацијске власти, те „више не постоје јасне границе између закона, политичке и корпорацијске управе. У сфери савремене власти они сви делују као јединствени чинилац“⁹²⁾ Функционална и економска спрега обезбеђује се и персоналном спрегом. У метрополама су главни носиоци државне власти најмоћнији сувласници великих корпорација, које и директно и преко колонизаторских држава утичу на став и понашање колонијалних

89) Ј. Хабермас, *Јавно мњење*, Култура, Београд, 1969, стр. 180.

90) Др Б. Марковић, нав. дело, стр. 13.

91) *Глобализација*, зборник (Дејвид С. Кортен), ЦИИО, Београд, 2003, стр. 39.

92) Исто (Вилија Грејдер), стр. 327.

власти. „У већини индустријских земаља, пословни одбори, које чине главни директори највећих корпорација и банака створили су нове савезе између корпорација и држава“.⁹³⁾

Кроз помагање држави, корпорације помажу самим себи. „Свеприсутна интервенција државе односи се, пре свега, на одржање и заштиту система и правила који структурно фаворизују крупне корпорације, на отворену подршку крупних корпорација кроз различите видове – субвенције, фондове за финансирање развојних активности, уговоре о крупним наруџбинама, пореске олакшице и привилегије, мере заштите од домаће и иностране конкуренције, подршке монополским ценама итд.“⁹⁴⁾

Али корпорацијама је све мање потребна помоћ државе јер су са јачањем сопствене моћи све више у могућности да помажу самим себи, те су све више независне од државе, а држава све више зависна од корпорација, које делују као независне државе.

„Велике корпорације, са своје стране, наликују више приватној влади него „фирми“ неокласичне економије - приватној влади са сопственим правилима, сопственом бирократијом, својом контролом извора капитала, утицајем на производно тржиште, сопственим многоструким циљевима одржања, раста и пропагандом јавног интереса“.⁹⁵⁾

То им омогућава да се издижу изнад националне државе, измичу њеној контроли и подређују је својим интересима, односећи се према државним мерама и прописима по сопственом нахођењу. „Једном руком транснационални капитал се ослобађа гвоздених окова државне контроле, оспособљава се за планетарно лансирање; другом руком наднационалне институције сламају националне протекционистичке тврђаве, омогућавају слободно кретање капитала у потрази за најповољнијим условима акумулације“.⁹⁶⁾ Једном речи, „транснационалне корпорације се опраштају од оквира националне државе и одбијају даљу лојалност њеним актерима“.⁹⁷⁾

93) Исто (Тони Кларк), стр. 292.

94) М. Војновић, *Савремени капитализам*, Истраживачко-издавачки центар ССО Србије, Београд, 1986, стр. 88.

95) *Промјене у савременом развијеном капитализму*, зборник (К. Кер), Изд. центар „Комунист“, Центар за друштвена истраживања при Председништву ЦК СКЈ, Београд, 1973, књ. 3, стр. 399.

96) М. Печујлић, *Глобализација - два лика света*, Гутенбергова галаксија, Београд, 2002, стр. 71.

97) U. Beck, V. Taxpayers, in *What is Globalization*, Polity Press, Cambridge, 2000.

Руководећи се искључиво сопственим интересима, транснационалне корпорације игноришу друштвене интересе. „Стога без устезања доносе одлуке у супротности са циљевима заједнице или са здрављем животне средине“, те „нема тог директора деоничарске компаније који би икада могао да стави добробит заједнице изнад интереса корпорације ...Директоре закон (корпорације) обавезује да занемарују питања добробити заједнице (као што су здравље и добробит радника и брига о средини) ако се она нађу на путу финансијске добити“. ⁹⁸⁾ Корпорације САД се „у свом понашању све мање подређују и специфичним америчким интересима, остварујући своје сопствене потребе, интересе и циљеве“ ⁹⁹⁾, а да се и не говори о њиховом односу према колонијама. „Предности које користе транснационалне корпорације, све више угрожавају националне фирме, па и читаве интересе појединих земаља. Њихов продор у друге земље, њихова моћ, централизација одлучивања у једном или неколико транснационалних центара, веома отежава националним владама да усмеравају и контролишу националне привреде“ ¹⁰⁰⁾

Насупрот националним владама, најбогатији и најмоћнији власници транснационалних корпорација конституисали су своју нелегалну транснационалну владу „у сенци“, која у сопственом интересу мимо свих правних и моралних регула, фактички влада целим светом. „Један врло мали сегмент јако богатих на самом врху шампањске чаше створио је апатридску алијансу која глобални интерес изједначава са личним и комерцијалним интересима својих чланова“ ¹⁰¹⁾

На темељима централизованог планетарног капитала израсла је, иза и изнад Организације Уједињених Нација, централистичка планетарна организација аутократске власти у служби одржавања и јачања планетарног колонијалног царства.

Успостављен је „нови „глобални поредак“ као модел тоталитарног, до апсурда банализованог и утопијског (нео)либералног интернационализма, при чему се нација ставља у други план“ ¹⁰²⁾,

98) *Глобализација* (Цери Мандер), исто, стр. 316. и 311.

99) Др Д. Дракулић и др., *Глобализација светске економије*, Савез економиста Војводине, Нови Сад, 1992, стр 96.

100) Др Б. Марковић, нав. дело, стр. 16.

101) *Глобализација* (Дејвид С. Кортен), исто, стр. 34.

102) В. Драшковић, *Контрасти глобализације*, Економика, Београд и Факултет за поморство Котор, 2002, стр. 229.

а национална држава потискује на маргине глобалног поретка као сателитска локална заједница.

Транснационална глобализација „подразумева минимално присуство државне регулативе и либерализацију свих тржишта (посебно финансијских), цена и камата“.¹⁰³⁾ Интенција је да „интервенције државе буду искључене (кроз порезе и контролу); тржишта би требало да буду дерегулисана државне контроле, „ослобођена“ и остављена да им се пронађе њихова сопствена инстанца“ јер су „порези и други облици државне контроле чисти намети слободном тржишту“.¹⁰⁴⁾ Тиме се национална држава погађа „у само срце“ јер се лишава главне функције и основних извора сопственог прихода.

Ова „инстанца“ за дириговање „слободним“ тржиштем су транснационалне корпорације и њихова транснационална држава. Центар економске и политичке моћи помера се ка „ауторитарној транснационалној држави“, чији су „симптоми стварања изразити“¹⁰⁵⁾, чиме се наводно „приближавамо планетарној ери када више неће бити нација и када ће на једној земљи владати један поредак, и једна влада, и једно административно тело“¹⁰⁶⁾, али се удаљавамо од човека и његових животних проблема. Док је „национална држава пројектована да заштити живот грађана и њихову слободу, и имовину грађана од самовољних поступака суверена, мегадржава сматра да грађанину припада само оно што држава, отворено или прећутно, допушта да он има, да задржи“.¹⁰⁷⁾

По сили транснационалне глобализације, национална држава се нашла у позицији да и сама себе развлашћује и укида. „Модерна држава је све више ухваћена у замку глобалне међуповезаности, прожета је квазинаднационалним, међувладиним и транснационалним снагама, и у немогућности је да одређује своју судбину“. И „потпуно је јасан раскорак између формалне власти државе и просторног домањаја савремених ситета производње, дисрибуције и размене, који често ограничавају надлежност и ефикасност националних политичких власти“.¹⁰⁸⁾

103) С. Покрајац, *Глобализација између глобофилије и глобофобије*, Самиздат, Београд, 2002, стр. 19.

104) Џ. Фокс, *Чомски и глобализација*, ИП Esotheria, Београд, 2003, стр. 27.

105) М. Печујлић, нав. дело, стр. 20.

106) Хол, навод Р. Eppersona, *Novi svetski poredak*, Basket Vam, Београд, 1993, стр. 219.

107) Р. Ф. Друкер, нав. дело, стр. 123.

108) Д. Хелд, *Демократија и глобални поредак*, Филип Вишњић, Београд, 1997, стр. 115. и 154.

Државне границе „све више постају пропустљиве. Владе су, у приличној мери, изгубиле способност да контролишу ток новца у, и изван својих земаља и све им је теже да контролишу токове идеја, технологије, добара и људи“¹⁰⁹), што све упућује на закључак да је „у процесу економско-политичке глобализације“ неминовно „изумирање националне државе и парламента као и измицање центра моћи ван домашаја индивидуалних гласача“.¹¹⁰

Владавина транснационалних институција прикрива се лажном демократијом којом се правдају и оправдавају упади у национални суверенитет.¹¹¹) Једно се прича а друго ради, демократска начела се изврћу у њихову супротност. „С једне стране, глобални поредак је промотор и гарант демократских политичких форми, људских мањинских права, владавине закона“, а „с друге стране, делује политички недоследно, и не ретко, следећи своје геостратешке интересе, подржава ауторитарне режиме који су кооперативни, питање људских права претвара у проблем реалполитике“.¹¹²)

С обзиром да се ауторитарни режими ни на националном ни на планетарном нивоу, не могу одржавати без ослањања на силу и насиље, и индивидуална и колективна непослушност мора се обзавати моћном и свеприсутном репресивном силом, која ће заводити ред у целом свету. Како Фукујама пророкује, Савез нација ће „морати бити сличнији НАТО-у него Уједињеним Нацијама“, јер би „таква лига била много способнија за насилне акције да би заштитила своју колективну сигурност од претњи које долазе из недемократског (пре ће бити: демократски наклоњеног - ДМ) дела света“.¹¹³)

Систем лицемерне квазиплуралистичке демократије заснива се на владавини једног јединог неприкосновеног владара званог Капитал, због чега се без великих тешкоћа на националним темељима гради глобална грађевина у власништву тог истог Капитала. Само што је врх глобалне власти од народа још даљи него национални, па се она још више однорођује и отуђује и то до те мере да се може слободно рећи да је „глобална демократија демократија испражњена од сваког садржаја“, и да у ствари значи „увођење тираније и диктатуре у светским размерама“.¹¹⁴)

109) С. П. Хантингтон, *Сукоб цивилизација*, ЦИД, Подгорица, 1998, стр. 36.

110) Р. Еткинсон, нав. дело, 39.

111) Види: М. Ивановић, „Борба за Европу“, *Национални интерес*, 2008, 4, стр. 121.

112) *Лавиринти кризе* (Р. Накарада), исто, стр. 38/9.

113) Ф. Фукујама, *Крај историје и последњи човек*, ЦИД, Подгорица, Романов, Бања Лука, 2002, стр. 290.

114) М. Марковић, *Друштвена мисао на граници миленијума*, исто, стр. 78. и 80.

То је такозвана „демократија ниског интензитета“, која се састоји у „изолацији“ власти: „од момента када је изабрана, нова власт је „изолирана“; заштићена од притисака и захтева народа; како би могла да „ефикасно“ влада - изнад свега испуњава захтеве глобалног поретка“.¹¹⁵⁾ Тако се националне владе упрежу у јарам транснационалне глобализације, па ако је она у опреци са националним интересима, и владе су ухваћене у замку да раде против свог народа. Упркос томе, и националне „власти се залажу за интензивирање глобализације“, и „разлог због којег државе не скрећу са овог пута лежи у томе што се одлуке не доносе демократски нити ради општих интереса. Системом уистину управљају теоретичари економије и политичари на високим положајима које подржавају мултинационалне компаније из сопственог интереса“.¹¹⁶⁾

Ни у међународним организацијама ни у билатералним односима нема стварне равноправности између малих и великих, неразвијених и развијених, колонија и колонизатора. Међународни уговори заснивају се на ултиматумима, по принципу „узми или остави“, па и као такви безобзирно се крше кад то јакој страни одговара. А „што се тиче великих сила, флагрантно кршење формалних споразума је правило“.¹¹⁷⁾ Међународним уговорима се „економским слабијим партнерима намеће низ ограничења и обавеза“ којима се „отежава њихов економски развој“.¹¹⁸⁾

Темељита демократизација међународне заједнице морала би кренути од темеља – демократизације транснационалних корпорација, која је застала на предузетничком акционарству и радничкој партиципацији. Заменом капиталистичких акција задружним уделитема и партиципације задружном демократијом, располагање и управљање корпорацијом би се са повлашћених акционара и професионалних менаџера проширило на све запослене, који би у расподели и располагању новоствореном вредношћу суделовали према укупном доприносу њеном стварању.

Задружно управљање би се са корпорација проширило и на међукорпорацијске, те укупне друштвене односе, како унутар националних заједница тако и унутар целе међународне заједнице.

„Као последица сталног рашћења задружних организационих метода и њиховог продирања у постојећи друштвени систем,

115) М. Печујлић, нав. дело, стр. 89.

116) *Глобализација* (Волден Бело), исто, стр. 287.

117) Н. Чомски, *Нови милитаристички хуманизам* (лекције Косова), 2. доп. издање, Филип Вишњић, Београд, 2000, стр. 236.

118) А. Божовић, *Колонијализам и неоколонијализам*, Седма сила, Београд, 1964, стр. 47.

државу би заменила задружна демократија“, која се „не би бавила управљањем народом, већ управљањем стварима“.¹¹⁹⁾

Демократску алтернативу ауторитарном транснационалном светском поретку утврдила је својом Декларацијом 1974. године Генерална скупштина ОУН, по којој нови међународни економски поредак (НМЕП) треба да буде „заснован на правичности, сувереној једнакости, међузависности, заједничком интересу и сарадњи свих земаља, без обзира на њихов економски и друштвени поредак“, а с основном „сврхом да се уклони неједнакост, исправе постојеће неправде и омогући да се уклони све већи јаз између развијених земаља и земаља у развоју, и обезбеди стално убрзање економског и друштвеног развоја у миру и правичности за садашњу и будуће генерације“.¹²⁰⁾

Упркос томе што је Декларацију усвојила огромна већина чланица ОУН, њени циљеви се не остварују јер им се супротстављају најразвијеније земље које под својом колонијалном доминацијом држе већину земаља. Суштинска демократизација међународних односа не може се ни одвијати без истовремене демократизације националних заједница, које би се морале заједнички ангажовати на глобалној демократизацији међународне заједнице.

У основи опште демократизације морала би бити демократска права грађана да о судбоносним питањима свог живота и рада непосредно и равноправно одлучују на свим нивоима друштвеног организовања, од локалне до планетарне заједнице, и да за остваривање демократских одлука самостално располажу одговарајућим средствима, која за подмиривање заједничких и општедруштвених потреба демократски удружују.

Савремена друштвена као и производна организација „мора да је организација једнаких“, а не „организација „шефа“ и „подређених“, мора да је устројена као екипа „сарадника““.¹²¹⁾

Општи модел демократије, који препоручује Хелд, „предвиђа могућност увођења општег референдума у више нација - држава истовремено - у случајевима када је настао сукоб између различитих приоритета који се односе на примену демократских права или на различите сврхе јавних издатака; успостављање једне независне скупштине демократских народа коју они непосредно бирају и ко-

119) Др Ц. П. Ворбас, нав. дело, стр. 176. и 182.

120) Декларација Генералне скупштине Организације Уједињених Нација, 1974. године.

121) Р. Drucker, нав. дело, стр. 61.

ја им је одговорна“; и „нове облике војног ангажовања стављене у чврст демократски оквир“.¹²²⁾

Императивни мандат политичких странака, на којем се заснива представничка демократија, морао би у свим скупштинама непосредне демократије бити замењен императивним мандатом грађана, чије би ставове њихови изасланици морали заступати као своје сопствене. А да би се ставови грађана и њихових изасланика подударали, избор би морао падати на оне изасланичке кандидате који најдоследније изражавају интересе и опредељења већине грађана.

Модел непосредне демократије подразумева непосредно учешће свих заинтересованих грађана у доношењу за све обавезујућих одлука. „Свако одрасло лице потчињено једној владавини и њеним законима мора се сматрати квалификованим да буде члан демоса и субјектом неограниченог права на то својство.

Обавезујуће одлуке треба да доносе само лица која су тим одлукама подвргнута“, а „у одлучујућој фази доношења колективних одлука сваки грађанин мора добити подједнаку могућност да изрази своје мишљење које ће се узети у обзир на исти начин као и мишљење сваког другог грађанина“.¹²³⁾

Универзална примена општег модела непосредне демократије неизоставни је услов демократског јединства планетарне заједнице, које подразумева пуну слободу демократског организовања и управљања у свим областима и на свим нивоима. Слободно удруживање и самоорганизовање руководе се заједничким интересима и потребама, па уколико постоје национални интереси и потребе, неопходно је и демократско организовање националне заједнице. „Савременим националним демократијама је неопходна међународна космополитска демократија да би се одржале и развиле“¹²⁴⁾, али су и космополитској демократији неопходне националне демократије на које се ослања, јер демократска космополитска заједница може бити само слободна асоцијација локалних и националних заједница, као самоорганизованих грађана.

Приговор против непосредне демократије да грађани не познају друштвене интересе и да се руководе личним интересима је тенденциозан и неодржив, јер ако се то односи на већину, још више важи за мањину која у њихово име влада. Пошто су општедруштвени интереси садржани у појединачним интересима већа је вероватноћа да се они подударе с интересима већине него с инте-

122) Нав. дело, стр. 316, 317. и 321.

123) Р. Дал, *Демократија и њени критичари*, ЦИД, Подгорица, 1999, стр. 202.

124) Д. Хелд, нав. дело, стр. 39.

ресима мањине, поготову ако одабрану владајућу мањину не одабира већина.

Могуће је да и већина не погоди прави друштвени интерес, нарочити кад је он дубље скривен у појединачним интересима, али скривени интереси се могу откривати научним истраживањима чиме се наука иначе бави. Да би демократија била делотворна у решавању протувречности између општих и појединачних интереса, она се мора ослањати и на науку и заснивати на сагледавању објективних друштвених законитости, у чему је њена суштинска предност у односу на све остале облике владавине.

ЛИТЕРАТУРА

- Арон, Ремон, *Демократија и тоталитаризам*, Издавачка књижевница Зорана Стојановића, Сремски Карловци - Нови Сад, 1997.
- Дал Роберт, *Демократија и њени критичари*, ЦИД, Подгорица, 1999.
- Бернс, Ц., Делајл, *Политички идеали*, Геца Кон, а. д., Београд, 1937.
- Бувач, Драго, *Анатомија јапанског успеха*, Глобус, Загреб, 1982.
- Вебер, Макс, *Привреда и друштво*, Просвета, Београд, 1976.
- Ворбас, Џемс, Питер, *Задружна демократија*, Задружна штампарија, 1935.
- Galbraith, John, Kenneth, *Нова индустријска држава*, Стварност, Загреб, 1970.
- Глобализација*, (зборник), Цлио, Београд, 2003.
- Демократија*, ЦИД, Подгорица, 2001.
- Диверже, Морис, *Демократија без народа*, Рад, Београд, 1968.
- Drucker, Peter, F., *Посткапиталистичко друштво*, Грмеч-Привредни преглед, Београд, 1995.
- Еткинсон, Родни, *Зачарани европски круг*, Светови, Нови Сад, 1997.
- Ивановић, Мирослав, „Борба за Европу“, *Национални интерес*, бр. 4/2008, Институт за политичке студије, Београд
- Касирер, Е., *Мит о држави*, Нолит, Београд, 1972.
- Крстић, Зоран, „Парламентарна контрола владе“, *Српска политичка мисао*, бр. 1-2/2008, Институт за политичке студије, Београд
- Лавиринти кризе*, Институт за европске студије, Београд, 1998.
- Лукић, Радомир, *Политичке странке*, Научна књига, Београд, 1966.
- Марковић, Драган, *Демократија и партократија*, Институт за политичке студије, Београд, 2009.
- Марковић, Драган, „Локална самоуправа у европским интеграцијама“, *Политичка ревија*, бр. 1/2009, институт за политичке студије, Београд
- Марковић, Драган, „Партократија или демократија у Србији“, *Политичка ревија*, бр. 1/2004, Институт за политичке студије, Београд
- Марковић, Михаило, *Друштвена мисао на граници миленијума*, Службени лист СРЈ, Београд, 1999.

Милошевић, Зоран, „Политичке странке и корупција“, *Политичка ревија*, бр. 1/2007.

Naisbitt, John, *Мегатрендови*, Глобус, Загреб, 1985.

Острогорски, М., *Демократија и политичке партије*, Штампарија „Св. Сава“, Београд, 1921.

Пламенац, Џон, *изабрана дела, том 3, Демократија и слобода и политичка обавеза*, ЦИД, Подгорица, 2006.

Суботић, Драган, „Одлучивање у политичким странкама“, *Политичка ревија*, бр. 1/2007.

Schumpeter, Joseph A., *Капитализам, социјализам и демократија*, Глобус, Загреб, 1981.

Фукујама, Френсис, *Крај историје и последњи човек*, ЦИД, Подгорица, Романов, Бања Лука, 2002.

Ханингтон, С., *Сукоб цивилизација*, ЦИД, Подгорица, 1998.

Хелд, Дејвид, *Демократија и глобални поредак*, Филип Вишњић, Београд, 1997.

Чомски, Ноам, *Контролисана демократија*, ЦИД, Подгорица, 1999.

Dragan Z. Markovic

PLANETARY TENDENCIES REGARDING DEMOCRATIZATION

Summary

A main objective of this text is to prove that the representative type of democracy based on the rule of the parties (partocracy) has become an obstacle for social development and that further development might take direction only in the way of dissolution of the state-party-cratic government into a direct rule of the people and integration of the representative parliamentarism into a system of direct democracy. In all parliaments representative democracy that has been based on an imperative mandate of political parties ought to be replaced with an imperative mandate of the citizens, and their standpoints should be interpreted by their representatives as their own ones. In order to have the standpoints of the citizens and their representatives coincided, the selection of representatives should be limited to those candidates for the deputies who interpret interests and preferences of the citizens in a most legitimate way. Author of the text concluded that a universal implementation of general model of direct democracy is an unfailling precondition of democratic unity of planetary community, implying a full freedom of democratic organization and management and one indirect involvement of all citizens interested in making obligatory decisions for all. The Cosmopolitan Democracy needs national democracies that it relies upon, as the democratic cosmopolitan community may exist only as a

free association of democratically organized local and national communities. In this analysis the author used a scientific method based on theory, as well as relevant scientific literature.

Key Words: democratization, political parties, political institutions

